

vekov3html. 23. Приймак В. В. Археологічні старожитності Посулля у працях В. І. Довженка В. В. Шерстюк О. О. Прядко. Чутівське городище на Сулі Л. В. Ясновська. Початковий етап дослідження давньоруських старожитностей Посулля (за матеріалами Чернігівщини) / В. В. Приймак // Збірник наукових праць. – Відп. за випуск І. М. Кулакова, С.С. Васюк. – Полтава: ПП «Дивосвіт», 2016. – 175 с. 24. Пархоменко В. А. У истоков Русской государственности / В. Пархоменко. – Государственное издательство. – Ленинград, 1924. – 400 с. 25. Приселков М. Д. «Слово о полку Игореве» как исторический источник / М. Приселков // Историк-марксист. – 1938. – № 6. – 113–135. 26. Агафонова Н. В. «Слово о полку Игореве» – джерело вивчення історії / Н. Агафонова // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 90-ій річниці утворення м. Первомайська. – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Первомайський інститут. – Первомайськ, 2009. – С. 66–70. 27. За землю русскую! Памятники литературы Древней Руси XI–XV веков. А – М.: «Советская Россия», 1981– 520 с.

Надежда Агафонова

ГРАНИЦЫ ПОЛОВЕЦКОЙ ЗЕМЛИ

В статье на основе парадигмы «половцы-автохтоны» рассматривается проблема границ Половецкой земли. В ходе исследования использованы два вида источников: письменные (оригинальная литература – летописи, «Слово о полку Игореве») и материальные («половецкие бабы»). Фиксация границ основывается на причинно-следственной связи, которая определяется логикой событий.

Ключевые слова: половцы, Половецкая земля, Половецкое поле, уличи, тиверцы.

Nadiya Agafonova

REVEALING THE QUESTION ABOUT THE BORDERS OF POLOVETS

In the article on the basis of paradigm «polovtsi-avtothoni» the main problem is Polovtsian ground. During research are used two types of sources: writing (original literature is chronicles, «Word about a regiment Igor») and material («polovetskie baby»). Fixing of borders is base on causal attitudes that is determined by logic of events.

Key words: polovtsi, Polovetskaya Ground, Polovetskoye Field, ulichi, tivertsi.

УДК 94:330 (338) «15/16»

Андрій Войнаровський

ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА ЖИТТЯ СХІДНОПОДІЛЬСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ НАПРИКІНЦІ XVI – НА ПОЧАТКУ XVII ст.

Розглядаються особливості економічного життя Східного Поділля після підписання Люблінської унії. Звертається увага на економічний аспект прикордоння, зокрема на питанні ведення торгівлі та впливу татарських набігів на соціально-економічну структуру Брацлавщини. Проаналізовано значення грабунку, наїзду та елементу втеч селян на економіку шляхетських володінь.

Ключові слова: Брацлавщина, пограниччя, соціальні конфлікти, економічне життя, селяни-утікачі.

У сучасних умовах розвитку Української держави надзвичайно важливим стають питання кордонів та прикордонних територій, що в свою чергу стимулює появу нових досліджень історичного минулого її регіонів. Автори намагаються розкривати як політичні, так і соціально-економічні умови становлення та формування ментальних особливостей цих зон. Одним з таких регіонів є Поділля, а саме його східна частина – Брацлавщина.

У ранньомодерну добу цей край входить в новий етап власного розвитку, що пояснюється його інтеграцією до складу новоутвореної Речі Посполитої. Саме новий виток подій призводить до змін суспільної свідомості населення подільського прикордоння і її економічних структур. Дослідження цих процесів і особливостей економічного життя Східного Поділля в зазначений період залишається недостатньо розкритим, що і робить дану тему актуальною.

В українській історіографії запропонована тема розкривалася відносно, тобто в контексті більш широкого дослідження. Серед дослідників, які займалися соціально-економічною складовою шляхетських наїздів, варто назвати А. Блануца [1], О. Мальченко [2], Н. Старченко [3]. Однак дані автори приділяли більше уваги іншому історико-географічному регіону – Волині, а Поділля залишалось осторонь. Варто окремо виділити роботи М. Крикуна, які розкривають адміністративно-політичне минуле Подільської землі [4–5]. Ключовою для нас працею даного

автора є збірник усіх виявлених на сьогодні документів Брацлавського воєводства з 1566 р. – по 1606 р. [6]. Питання економічного розвитку міста Вінниці та навколишніх сіл, а також етапи становлення міського стану – міщанства, детально дослідив історик ХХ ст. В. Отамановський [7].

Мета розвідки полягає в розкритті одного із малодосліджених питань подільської минувшини – економічного життя жителів Брацлавщини з 1569–1605 рр. через призму неофіційних соціальних конфліктів (розбій, наїзд, грабунок) прикордоння.

Головною причиною з якою зіштовхуються дослідники історії Поділля полягає в малозабезпеченості джерелами, що були втрачені під час пожеж, шляхетських міжусобиць та татарських набігів [8]. Тому для висвітлення поставленої проблематики головним інформаційним носієм будуть матеріали діяльності канцелярій гродського і земського судів Брацлавського воєводства, що охоплюють найрізноманітніші аспекти життя ранньомодерного соціуму.

Упродовж XVI ст. західноєвропейські держави поступово переходять до встановлення капіталістичних відносин. Ситуація на Сході Європи була дещо іншою. Замість прогресивних змін, країни цього регіону прагнуть зберегти стару панцино-фільваркову модель економічних відносин. Економічне зростання на Заході призвело до більш активного використання сектору сільського господарства, що відобразилося на розширенні наявних та створенні нових шляхетських фільварків. Саме останні та їх власники переходять до широкого товарного виробництва, пов'язаного із чотирикратним зростанням європейських цін на зернові. На експорт працювали переважно фільваркові господарства підприємливих шляхтичів і магнатів, які прагнули оперативно розширити власні володіння за рахунок селянських земель або менших за статусом шляхтичів [9, с. 375].

Відомий французький історик Ф. Бродель писав, що «...з XVI ст. північні хліба почали посідати дедалі більше місце в міжнародній торгівлі зерном. І часто – на шкоду самому експортеру». «Істина полягає в тому, що єдиними власниками там є шляхта, а селяни – це раби, і перші, аби підтримувати свій статус, присвоюють собі піт і плоди праці других, які становлять щонайменше сім восьмих населення й які змушені харчуватися ячмінним і вівсяним хлібом... Ощадливі шляхтичі і буржуа самі їдять житній хліб, а пшеничний призначається тільки для стола великих вельмож... Можна подумати, ніби вони збирають врожаї задля того, аби вивозити їх за кордон» [10, с. 98].

Однією із ключових українських територій, яка також відчувала на собі такий характер життя була Брацлавщина. Брацлавське воєводство утворилося згідно з постановою Віленського сейму 1565–1566 рр. і до Люблінської унії належало Великому князівству Литовському, а згодом – Польському королівству у складі Речі Посполитої. До виділення в окрему адміністративну одиницю, територія Східного Поділля належала до Волинської землі, а часом її зараховували і до Київської [5, с. 11–12]. Усі ці зміни та відсутність певної відокремленості залишили відбиток на регіоні, що відчувався упродовж XVI–XVII ст.

Люблінська унія стала, так званим, офіційним пропуском західного шляхетства на українські землі Великого князівства Литовського. У другій половині XVI ст. колонізаційний рух на схід посилюється, а це в свою чергу призводить до загострення відносин між прийшлими людьми та колишньою (у більшості випадків волинською) шляхтою. Остання відстоювала свої інтереси та честь, позаяк мала тут доволі сильну підтримку. Поруч з Острозькими, Збараськими, Вишневецькими, котрі потрапили на литовську частину Поділля на початку XVI ст. з території Західного Поділля та Руського воєводства прибувають Сенявські, Замойські, Яблонівські та інші. Останні отримують у короля земельні надання, скуповують або виганяють попередніх володарів (дрібну шляхту). Разом з ними переселялися також: «... різні достойники – гетьмани воєводи, старости, що господарюючи в тутешніх землях у ролі репрезентантів держави закладали згодом власні маєтності, спираючись на ті засоби і впливи, які надавала їм державна» [11, с. 105].

Така ситуація сприяла появі різного роду конфлікту як між шляхетською-магнатською суспільною групою, так і між їх підлеглими. Це, так чи інакше, але впливало на економічний розвиток кожного окремого господарства і створювало спільну, для усього воєводства, картину. Описи наслідків шляхетських суперечок наповнюють події конкретними фактами, що дає можливість розкрити особливості східноподільського економічного життя.

Досліджуючи економіку цієї історико-географічної області не потрібно забувати і про загальне становище українських земель. В. Берковський писав, що розвиток економічної структури українсько-білоруських земель в XV–XVI ст. проходив під впливом таких основних чинників: прикордонного статусу (вплив як європейських, так і азійських економічних структур); формування нових державницьких утворень; інші хронологічні рамки і темпи проходження економічних реформ у порівнянні із Західною і Центральною Європою [12, с. 11].

У випадку Брацлавщини чинник прикордоння був ключовим, позаяк ця порубіжна зона ставала форпостом Польщі і Литви від нестабільного Степу. Подільські замки і сторожова людність зменшували потужність татарських набігів вглиб польсько-литовської держави. Тим самим

позбавляючи себе стабільного існування. Однак, з економічної точки зору, наявність кордону з Диким Полем було доволі вигідним для місцевого і прийшлого люду. Передусім із-за того, що це була територія, де перетиналися торгівельні шляхи, тому хто володів цими землями, той мав контроль над торгівлею і отримував від цього певний прибуток. У час, коли Західна Європа перебувала в стані протистояння економічних структур Балтійського та Середземноморського торгово-економічних регіонів і несла значні втрати, українські землі отримували від цього чималий зиск. Це відбувалося за рахунок збільшення товарообігу та залучення до зовнішньої торгівлі нових економічних центрів [12, с. 12].

Тому не дивно, що саме сюди, так прагнула потрапити значна частина переселенців із західних володінь польської корони, а ті, хто вже тут оселився, почувався більш впевнено і почав особисто збагачуватися. В. Михайловський влучно назвав жителів Поділля «еластичною спільною» [13, с. XV], для якої кордон був чимось нормальним, місце де відбувався контакт цивілізацій, що призводив до співпраці і появи різного роду домовленостей. Серед таких були домовленості щодо уникнення сплати податків та мит. Реальною можливістю втілення таких ідей був грабунки або розбій, що дозволяв приховати реальні торгівельні угоди з продажу імпортованих товарів і з одночасним ухилянням від сплати податків. А в умовах нестабільного прикордоння, такий варіант подій міг бути можливий, про що говорять часті згадки про пограбування купців на українських теренах [12, с. 15].

Найвірогідніше, що до цього була причетна шляхта або місцеві купецькі об'єднання і міщани, котрі прагнули на цьому збагатитися. Припустимо, що це була одна із форм контрабанди. Позаяк раніше купці замість того, щоб доставити свій товар до гостинного двору, де відбувався огляд і оплата мита, зупинялися у приватних осіб. Підтвердження того, що це було доволі поширене явище є те, що у 1567 р. Сигізмунд II Август змушений видати наказ усім міщанам Великого князівства Литовського під загрозою штрафу в 500 кіп грошей не залишати в своїх будинках приїжджих купців, які «товари свої разв'язуючи, зъ возовъ выкладывают и втаивают» [14, с. 148], а їх спільники їх перепродають або, як шляхетське майно, везуть далі, вглиб країни.

У ранньомодерному суспільстві наїзд та грабїж були соціальним феноменом, котрий носив не лише злочинний характер, а й був певним регулятором стосунків у шляхетській спільноті. Це скоріше інструмент, до якого вдавалися задля захисту честі, здобуття престижу і отримання влади у суспільстві [3, с. 244]. Так, яскравим прикладом поширення цього феномену на Східному Поділлі був конфлікт між Лаврентієм Пісочинським, брацлавським підкоморієм і королівським секретарем, та князем Янушем Острозьким, краківський каштелян, черкаський, канівський, білоцерківський і богуславський староста. Це протистояння між двома місцевими урядниками-шляхтичами виникло у зв'язку із наїздом на село Кам'яногірку та через неодноразові наїзди на Жорницький маєток з міст Пикова і Айсина (Липовця), котрі належали князю [6, с. 94].

Згідно з розповіддю кам'яногірського урядника М. Керсновського, перед Вінницьким ґродським урядом, стало відомо, що наїзд трапився 19 вересня 1603 р. Ним керував пиківський урядник М. Новіцький та інші підлеглі князя, котрі «наехавши мощно, квалтом, конно, зброино, обычаєм военным» і кам'яногірських підданих «зъ робот их» розігнали і розпорошили, а підданим своїм пиківським підданим наказано «там на тых крунтех Каменогорских заходами, пасеками стояти, ставки посыпати, заимовати и на себе уживати росказал». За його описом, збіжжя панського забрано озимої пшениці кіп 60, озимого жита кіп 105, жита ярого кіп 30, ячменю кіп 80, вівса кіп 200. У підданих забрано: пожатих 157 кіп озимої і 15 кіп ярої пшениці, 444 копи озимого і 37 кіп ярого жита, 212 кіп ячменю, 544 копи вівса, в тому числі в отамана (старости) Семена Петровського озимої пшениці 46, озимого жита 84, ярого жита 22, ячменю 30, вівса 70 кіп. Також нежатою збіжжя різного як ячменю, вівса, гороху, гречки, проса, прадива і коноплі було на 600 кіп, все це наказувалося підданих князя пожати та відправити до Пикова, де перетворити на свій пожиток [6, с. 846–847].

У позові Вінницького земського суду від 26 червня 1604 р. адміністрація Кам'яногірського маєтку подала інформація про завдані шкоди та оцінку в грошовому еквіваленті. Так, втрати панського збіжжя оцінено «шацуєт» на 75 кіп і 56 грошей литовських, а у підданих: 245 кіп і 427 грошей литовських [6, с. 898–901]. Ці суми були доволі значними для того часу. Наприклад, віл на 1605 р. коштував 5 кіп литовських грошей, корова дійна – 4 кіпи грошей [6, с. 1002], кінь сивий – 13 кіп грошей [6, с. 495].

Однак, варто не забувати, що існування грабунків в тогочасному суспільстві не заперечувалося, а от його характер як наїзд потрібно було доводити. До того ж вартість заявленої шкоди могла суттєво перевищувати реальні втрати [3, с. 261]. У випадку з наїздом на Кам'яногірський маєток ключовим було те, що це була одна із багаторазових акцій, здійснених підопічними князя Януша Острозького [6, с. 94], то припустимо, що вказані втрати і їх «шація» були дещо завищені.

Суть різного роду шляхетських конфліктів доволі строката і часом не зрозуміла. У випадку з Л. Пісочинським і Я. Острозьким можемо допустити, що наїзд на Кам'яногірку був спричинений саме бажанням князя Я. Острозького заволодіти навколишніми землями навколо Пикова, котрі він купив за 100 тис. польських злотих у князя Брія Друцького Горського і його дружини смоленської воєводи Богдани Філонівної Кмітянки Чорнобильської, про що говорить запис у книзі коронного трибуналу від 17 червня 1603 р. [6, с. 837–840]. Конфлікт князя і брацлавського підкоморія розпочався ще раніше та був пов'язаний з наїздами жителів Айсинського маєтку (Липовця) на Жорницький. Він припадав на 19 травня 1599 р., коли підданий князя Януша Острозького, айсинський урядник Дмитро Красносельський зі слугами і своїми підданими перейшов через річку Поганку (6–8 км від Айсина – А.В.) в Товсту дуброву – землі Жорницькі, де дерева дубові вирубав – кільканадцять тисяч, які були придатні для будування і на «борти», порубали і шкоду не малу вчинили. І на тих же ґрунтах слободу «квалтовне попсовавли» [6, с. 737–738]. Це і не дивно, так як саме збіжжя та дерево було одним із ключових товарів, які шли на продаж до Гданська.

Територія Брацлавщини давно приваблювала родину Острозьких, яка володіла тут широкими земельними просторами. У 1579 р. В.-К. Острозький придбав у Яська Верхницького Верхняки з трьома ставами на р. Морахві та Клокотні, у 1585 р. за 10 тис. кіп у Івана Кошки у Брацлавському повіті Красне із 16 селами, а в 1586 р. за 20 тис. кіп ще й розлогі красноставські ґрунти, у Андрія ж Кошки в 1586 р. – Шпиків з прилеглими територіями по обидва боки р. Буг, у Красносельських – Лобачів і П'ятигори, у Романа та Андрія Жабокрицьких в 1602 р. – половину Жабокричів, Козьминців, Торків (Турковець), Беладинське та Юрлівці Сарі; у Друцьких – Пиків із волостю; в 1588 р. від С. Клещовського за 12 тис. золотих – с. Русаву (Ружани) з чотирма селищами на Дністрі; у 90-х роках купив у Семашків Чорторию (1593 р., 22 серпня 1595 р. Костянтин записав її старшому синові Янушу). У своїх планах створення значних латифундій на окраїнах Острозький змагався із канцлером Замойським та воєводою брацлавським Янушем Збараським [15, с. 720].

Тому стає зрозумілим, чому землі брацлавського підкоморія Л. Пісочинського підпадають під шляхетські наїзди. І не дивно, що між підкоморієм і воєводою також не все було спокійно. Особливості конфлікту між Пісочинським та Збараським детально дослідив М. Крикун [16], який стверджував, що «він був спричинений прагненням князя «поживитися» за рахунок земель Жорницького маєтку, котрий займав територію у кілька десятків квадратних кілометрів і містився між Немирівським і Прилуцьким маєтками, а також між Іллінецьким і Ободенським маєтками, з яких останнім воєвода до кінця XVI ст. володів спільно з шляхтичами Ободевськими; не виключено, що стратегічною метою князя було поглинення усього жорницького землеволодіння і тим самим створення суцільного маєткового комплексу» [16, с. 122].

Саме створення великих земельних володінь було основним прагненням шляхти як української-руської, так і прийшлої. Так, значна площа землі, інтенсивність її обробітку забезпечували прибутки землевласника. Однак, окрім землі важливим показником економічної стабільності і процвітання родини чи Дому була кількість підданих-хліборобів [15, с. 725]. Для прикордонних українських земель, Поділля, Волині, Київщини фактором, який робив це питання ще більш важливим були татарські напади. Татаро-турські набіги зменшували чисельність населення Брацлавщини і завдавали цим самим значних економічних збитків. Тому людський елемент в економічному житті Брацлавщини був ключовим.

Люблінська унія денонсувала чинну до неї заборону на придбання коронними мешканцями земель на території Великого князівства Литовського. Це призвело до напливу звідти на ці території руської і польської шляхти [6, с. 108]. Поруч з останньою на території Брацлавщини ринули і шляхетські піддані, цим самим вирішивши тимчасово проблему населення регіону. Проте це з часом втрачало доцільність, і актуальним ставала практика згаданих шляхетських наїздів. Саме останні, окрім пограбування майна, носили і інший характер, а саме – «виведення селян» [15, с. 725], з власності одного пана до іншого. Наприкінці XVI – на початку XVII ст. джерела інформують нас про низку таких випадків, котрі траплялися на Брацлавщині. Так, під час наїзду брацлавського і вінницького старости Ю. Струся на село Скуринці, брацлавського земського писаря С. Кропивницького, 8 березня 1582 р. завдано багато шкоди, а також «моцно квалтомъ пограбил и к рукамъ своимъ побрал и заразом, деи, моцно квалтомъ зобравши, все село подданныхъ скуринскихъ зо всимъ на все к собе громаду, бьючи и до везеня сажаючи, подданныхъ от мене и от малжонки моемъ сотнемъши, и в послушенство свое привернулъ 26 служебь людєи тяглыхъ скуринскихъ..., 12 загородников, которые ку загородомъ своимъ и роли мают...» [6, с. 308]. Запис у Луцькій ґродській книзі повідомляв про економічне становище селян. Зазначається, що забрано «тяглих» скуринських разом з «жонами и детми, и зо всею маєтностью ихъ», які оцінено була в загальну суму 4040 кіп грошей литовських [6, с. 308–309].

Земельні володіння шляхти і магнатів часто поповнювалися втікачами. Втечі, котрі були найпоширенішою, хоча й пасивною, формою протесту проти феодалного визиску [6, с. 115]. Це

були групи осіб, котрі були чимось не задоволені або шукали кращої долі. Тому Брацлавщина стала тим регіоном, де вони отримували певну свободу.

З наявних архівних матеріалів відома низка таких випадків, які трапилися упродовж 1592–1605 рр. [6, с.115]. Так, у позові Брацлавського ґродського суду брацлавському підкоморієві Л. Пісочинському за 1592 р. йдеться про те, що 15 грудня 1589 р. піддані зем'янина Кам'янецького повіту пана Войтеха Тепловського втекли з села Вербки на «имя Демко а Бакум Гаврылковичи, бра[тьА] роженая, з жонами, з дѣтми, с конми и зо всіми маєтносгами повтекавши» до містечка Жорнищ. І пан зем'янин вимагає, щоб пан підкоморний повернув їх або заплатив за кожного, згідно конституції, по 500 золотих [6, с. 532–533].

Випадків, що стосуються втікачів з Подільського воєводства, нараховано близького 12, і відбувалися з таких населених пунктів Вербки, Чаплі, Русанівці, Оनाківці, Радзивилівці, Уланова, Кирданівці, Дашківці, Пархомінці, Гулів, Маркушів і Морозівці, Боліївки і Хоминці [6, с. 532–533, 714, 763, 792, 800,802, 866, 869, 882, 933, 934, 999]. Одиначними були випадки втеч з Руського воєводства (1602 р. з села Паликорови до Жорнищ Брацлавського воєводства) [6, с. 874] і з Волинського воєводства – з села Поріччя до Жорнищ і села Лютарівки [6, с. 952]. У Брацлавському воєводстві втікачами з панських маєтностей було 82 родини, вони прибули з міста Вінниці (2 (голови родин), з двору Л. Пісочинського), Жорнищ (1), дев'ять сіл (у тому числі з 5 – до Жорнищ (55, причому тільки з Шандирова і Тростянця – 43); з інших чотирьох сіл, особливо з Кам'яногірки (14), – до містечок Прилука, Айсина, Печер, Нового Губина та двох сіл) [6, с. 117]. Можемо припустити, що фільваркове господарство, поширене на заході Поділля все більше закріплювало селян за паном, а ситуація на Брацлавщині була вигідніша для ведення власних особистих селянських господарств, а роль феодальних методів господарювання була мінімальною, що було початком зародження ранньокапіталістичних відносин [17, с. 50].

Іншим цікавим варіантом причин втеч на східне прикордоння чи до іншого пана, в межах одного воєводства, могла бути сама особистість пана. Тобто, чим володар вище за статусом, тим краще він буде боротися за них. Вони знали, що новий власник їх захистить і вони отримують податкові пільги. Також, припустимо, що економічний потенціал при такому володарю зростає, а становище покращиться ніж у маєтках дрібної або середньої шляхти [15, с. 727, 732]. Більшість утікачів, зазначених вище, переселялися саме до таких володарів. Серед них були брацлавський воєвода, князь Я. Збаразький, брацлавський підкоморій Л. Пісочинський та краківський каштелян Я. Острозький [6, с. 532–533, 714, 763, 792, 800,802, 866, 869, 882, 933, 934, 999].

Нові володарі утікачів вирішували ключове для себе питання – залюднення спустілих володінь, що було поширеним явищем на степовому прикордонні. Це підкреслювали і ревізори: «ґрунтів достатньо, але немає кому робити», «все пустою лежить» через «татарщизну» [15, с. 733]. Так, власник с. Скуринців Брацлавського воєводства А. Хруслинський зазначав, що у селі було 40 осілих людей, але після татарського спустошення їх лишилося тільки 4 [7, с. 245]. Тому не дивно, що особи, які приймали до себе втікачів були впевнені, що новий люд принесе їм економічну вигоду, нехай не відразу, але в певній перспективі (та ще й з примноженням родин селян-утікачів – останні тікали разом з дітьми).

Економічна складова життя на Брацлавщині, так і в іншому регіоні, відображена на матеріальних цінностях окремо взятих сімей – селянських чи шляхетських. Єдиною відмінністю між багатими і бідними соціальними групами було те, що багаті мали можливість забезпечити себе їжею, одягом та житлом, у той час як бідні основні кошти витрачали винятково на їжу. Не численна соціальна група шляхти і магнатів концертувала у своїх руках значні матеріальні ресурси [12, с. 17–18]. Це можна побачити при аналізі майнових описів шляхетських володінь і майна, що потребує окремо, більш глибокого дослідження.

Таким чином, у поунійний період відбувається зміни в суспільній свідомості жителів Східного Поділля. Їх простір існування починає наповнюватися західними елементами, які все більше впливають на економіку регіону. Прикордонний статус і економічні здобутки від ведення торгівлі з навколишніми землями спонукали до появи різного роду елементів особистого збагачення. Серед таких елементів варто виокремити грабіж та наїзд, що був частиною тогочасного життя і доволі часто використовувався з економічними цілями. На Брацлавщині це проявляється у повній мірі, що можна побачити на прикладі конфлікту між урядовцями Л. Пісочинським, Я. Острозьким та іншими. Кожен з них прагнув розширити власні володіння за рахунок сусідніх земель. Ключовим елементом життя на східноподільському прикордонні Речі Посполитої були селяни-утікачі, які заселяли спустілі місцевості і ставали основою кожного шляхетського господарства та запорукою його економічного процвітання. Брацлавське воєводство найбільше потребувало людського елементу, позаяк не могло повністю функціонувати після багаторазових татарських набігів. Переселенці, утікачі-селяни отримували більшу свободу, вони створювали нові слободи, розвивали власні господарства, вели торгівлю і були під опікою більш сильних, у військовому плані, шляхтичів.

Список використаних джерел

1. Блануца А. Шляхетські наїзди у Великому князівстві Литовському за матеріалами Литовської метрики І третина XVI ст. / А. Блануца // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. – Т. 18: На пошану професора В. С. Степанкова. – С. 76–84.
2. Мальченко О. Шляхетські наїзди у світлі маєткових актів кінця XVI – першої половини XVII ст. (військовий аспект) / О. Мальченко // Київська старовина. – 1997. – № 3/4. – С. 94–114.
3. Старченко Н. Наїзди та грабежі в шляхетському соціумі Волині (1566 р. – початок XVII ст.) / Н. Старченко / Україна в Центрально-Східній Європі / Ред. кол.: В. Смолій (відп. ред.), В. Станіславський (заст. відп. ред.), Т. Чухліб (заст. відп. ред.), В. Кононенко (відп. секр.), В. Матях, Б. Черкас. НАН України. Інститут історії України; Український національний комітет з вивчення країн Центральної і Південно-Східної Європи. – Вип. 12–13. – 2013. – С. 242–269.
4. Крикун М. Подільське воєводство у XV–XVIII століттях: статті і матеріали / М. Крикун. – Львів, 2011. – 733 с.
5. Крикун М. Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях: статті і матеріали / М. Крикун. – Львів, 2008. – 412 с.
6. Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років / Упор. М. Крикун, О. Піддубняк; Вступ. ст. М. Крикуна. – Львів, 2008. – 1220 с.
7. Отамановський В. Вінниця в XIV–XVII століттях: історичне дослідження / В. Отамановський. – Вінниця, Континент-Прим, 1993. – 464 с.
8. Михайловський В. Доля актових книг історичного Поділля: два епізоди з 1595 і 1704 років / В. Михайловський // Кризь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя / Українознавча наукова бібліотека НТШ. – Число 33. – Львів, 2012. – С. 396–416.
9. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.]; НАН України, Ін-т історії України. – К.: Ніка-Центр, 2011. – Т. 1. – 696 с.
10. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. В 3-х т.: Том 1. Структура повсякденності: можливе і неможливе (переклад з французької Г. Філіпчук) / Ф. Бродель. – К.: Основи, 1995. – 543 с.
11. Боєчко В. Роль Брацлавщини і Західного Поділля у виникненні, становленні та розвитку козацтва / В. Боєчко // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. Матеріали восьмих всеукраїнських історичних читань. – Зб. наук. статей. – Черкаси: РВВ ЧДУ, 2001. – С. 97–112.
12. Берковський В. Економічна складова соціально-економічних перетворень українсько-білоруських земель в умовах загальноєвропейських реформ XV–XVI ст. / В. Берковський // Соціально-економічні трансформації в Україні та Білорусі в XVI–XVIII ст.: фактор реформ. – К., Інститут історії України НАН України, 2016. – С. 9–19.
13. Михайловський В. Еластична спільнота. Подільська шляхта в другій половині XIV – 70-х роках XVI ст. / В. Михайловський. – К.: Темпора, 2012. – XXII + 450 с.
14. Жеребцова Л. Структура митної системи Великого князівства Литовського у кінці XV – середині XVI ст. / Л. Жеребцова // Ukraina Lithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського. – К.: Інститут історії України. – 2009. – Т. 1. – С. 144–163.
15. Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків / В. Ульяновський. – К.: ВД «Простір», 2012. – 1370 с.
16. Крикун М. Маєтковий конфлікт у Брацлавському воєводстві кінця XVI–XVII століття: підкоморій проти воєводи / М. Крикун // Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях: Статті і матеріали. – Львів, 2008. – С. 121–155.
17. Чуткий А. Нариси з економічної історії України. Книга 2. Становлення житниці Європи (друга половина XV – перша половина XVIII ст.) / А. Чуткий. – К.: Темпора, 2015. – 368 с.

Андрей Войнаровский**ЕКОНОМИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЖИЗНИ ВОСТОЧНОПОДОЛЬСКОГО ПОГРАНИЧЬЯ РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ В КОНЦЕ XVI – НАЧАЛЕ XVII ВВ.**

Рассматриваются особенности экономической жизни Восточного Подолья после подписания Люблинской унии. Обращается внимание на экономическую сторону фактора пограничья, в частности на вопросе ведения торговли и влияния татарских набегов на социально-экономическую структуру Брацлавщины. Проанализировано значение грабежа, наезда и элемента побегов крестьян на экономику шляхетских владений.

Ключевые слова: Брацлавщина, пограничья, социальные конфликты, экономическая жизнь, беглые крестьяне.

Andriy Voynarovskii**THE ECONOMIC COMPONENT OF LIFE ON THE EASTERN-PODOLSKY FRONTIER OF THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH IN THE LATE XVI – BEGINNING XVII CENTURY**

The article describes the features of economic life of the Eastern Podillya after signing the Union of Lublin. Attention is drawn to the economic side of frontier, namely on the trading and effect of Tatars raids on the social-economic structure of Bratslavshchiny. Analysed the importance of robbery, raids and getaway of the farmers on the economy noble estates.

Key words: Bratslavshchina, frontier, social conflicts, economic life, farmers-fugitives.